

Mágnások, álmodozók, szélhámosok és szabadkőművesek

P. Horváth Tamás *Tündérváros – Zsolnay Miklós titkos élete* című regényéről

P. Horváth Tamás *Tündérváros* című regénye a magyar prózaírás legnemesebb hagyományait követi, és érdekes átmenetet képez a történelmi fikció, az életrajzi regény és a dokumentumregény között. A szerző a világhírű pécsi fazekasmester és későbbi porcelángyáros, Zsolnay Vilmos fiának, Zsolnay Miklósnak az életét meséli el, aki a megörökölt Zsolnay-gyárat immár nem annyira újíto-alkotó szakemberként, de sokkal inkább remek üzleti és diplomáciai érzéssel megáldott vállalkozóként virágoztatta fel.

A történet csupán félig-meddig fikció, hiszen ha hihetünk a kötet előszavának, a szerző nagyapja testvére, Horváth Irma fiatal korában egy bizonyos Pintér Jánoshoz ment férjhez, aki pedig Zsolnay Miklós közeli barátja volt, és egészen közelről látott bele a nemzetközi híró porcelángyáros egész életébe, boldogságába és boldogtalanságába egyaránt. Pintér János és özvegye után fennmaradt egy befejezetlen kézirat, mely 1913-ig meséli el Zsolnay Miklós életét, és amit Horváth Irma, az özvegy még maga is ellátott a kiegészítéseivel. A szerző egészen a kezdetektől ugyanaddig meséli el Zsolnay Miklós és családja történetét, ameddig a fennmaradt kézirat tart: 1913-ig, az apa, Zsolnay Vilmos családi mauzóleumban való ünnepélyes újratemetéséig (Miklós egyébként csak 1922-ben halt meg). A regény lineárisan halad, némely helyen pedig kurzivált kiegészítéseket, intexteket olvashatunk a Pintér János által hátrahagyott és özvegye által helyenként továbbírt kéziratból. A szerző ezeket az intexteket elvileg változatlan formában közli, céljuk pedig nem más, mint hogy a korszakot, melyben Zsolnay Miklós élt és alkotott, szembeállítsák a történelem későbbi időszakával (a legtöbb idézett bejegyzés már 1945 után, a második világháború és a kommunista hatalomátvétel után íródott, s nagyon sok esetben arra térnek ki, miként gyalázta meg és kísérelte meg megsemmisíteni a szocialista diktatúra a Monarchia és a Zsolnay család szellemi örökségét).

A történet 1873-ban kezdődik, és elbeszéli az akkor mindössze tizenhatéves Zsolnay Miklós és egy nála két évvel idősebb, skót származású lány, Rankin Katalin szerelmét, akivel csupán nyaranta találkoztak kamaszkorukban, ám ez a tragikus módon félbeszakadt ifjúkori

szerelem örök, kitörölthetetlen nyomot hagyott a későbbi porcelánmágnás Zsolnayban. A fiatal Zsolnay Miklóst legközelebb 1884-ben látjuk viszont, amikor apja, a prominens szabadkőműves értelmiségi nyomán járva, végül ő is felvételét kéri a szabadkőművesek testvériségébe, ahol a kor szellemi, gazdasági és politikai elitjének tagjai gyűlnek össze a polgári társadalom eszméinek terjesztése és a világ jobbra tétele érdekében. A szabadkőművesség a regénynek egyébként végig egyik meghatározó eleme – és nem csupán azért, mert azokban a körökben, ahol Zsolnay Miklós mozgott, meglehetősen sok ember a valóságban is szabadkőműves volt. A következő jelentős állomás az 1900-as párizsi világkiállítás, ahol Magyarországon önállóan a Zsolnay Vállalat képviseli, és amely Miklós és a cégbirodalom minden további sikerét, szinte hihetetlen módon felfelé ívelő pályáját meghatározza.

Az 1900-as világkiállítástól, mint egyfajta fordulóponttól kezdve a történet gyakorlatilag semmi másról nem szól, miként virágoztatja fel Zsolnay Miklós még jobban az apjától örökölt porcelángyárat, hogyan tesz szert egyre több nemzetközi kapcsolatra és politikai-gazdasági befolyásra. Zsolnay mindazonáltal – és ebben talán nem csupán az alapvetően mégiscsak fikcionális történetet elbeszélő regénynek, hanem az életrajzi dokumentumoknak is hihetünk – szinte sosem él vissza a befolyásával, elért eredményeit szinte soha nem, vagy legalábbis nem csupán a maga hasznára fordítja. Magasztos, nagyszabású és hosszú távú célok lebegnek a szeme előtt még akkor is, amikor a családi és magánéleti megrázkódtatások, tragédiák látszólag mindent beárnyékolnak. Olyan ember jelleme rajzolódik ki meglehetősen árnyaltan a mindenkori olvasó előtt, aki nem csupán a saját érdekeit szolgálja a neki adatott pénz és befolyás eszközeivel, hanem egészen konkrét terve egy város, a szülővárosa, Pécs, távlatilag pedig egész Magyarország társadalmi-gazdasági modernizációja és felvirágoztatása. Zsolnay a jelenlét a legtöbbször látszólag vajmi kevésbé foglalkozik, örökösen nyughatatlan lélek, akit az éppen megvalósított cél, az éppen legyőzött kihívás csak pillanatnyilag elégít ki, s máris megfogam elméjében a következő nagyszabású gondolat, kitűzi maga előtt a következő megvalósítandó célt. Egyúttal egy, a végletekig ellentmondásos személyiség képe is kibontakozik, hiszen a dúsgazdag iparmágnás Zsolnay Miklós olykor látszólag cinikus és hedonista reakciókat mutat és a társadalom legfelsőbb köreiből a korban teljesen szokásosnak számító élvezeteknek hódol – ideje jelentős részét italozásra, szerencsejátékokra és könnyűvérű nőkre fecsérli. Ezek a tendenciák főként akkor lesznek úrrá rajta, mikor hosszú és sikertelen nyomoztatás után, immár évtizedekkel később, középkorú férfiként megtudja, mi történt ifjúkori és egyúttal örök szerelmével, Katalinnal. A lány első és egyetlen együttlétük alkalmával teherbe esett, ám a

szülésnél mind az anya, mind pedig a gyermek meghaltak. A remény, hogy viszontlássa a szeretett nőt, immár végérvényesen tovaszáll, Zsolnay pedig ennyi év után látszólag könnyen túl is teszi magát ezen a veszteségen is. Innentől kezdve bizonyos szempont megkeseredett ember, és szinte nincs is magánélete, ám amellet, hogy a pillanatnyi élvezeteknek hódol, élete másik felében, a szabadkőműves éthoszt komolyan átélő és követő, morális és intellektuális emberként a szellemi természetű dolgok és az egyéni érdekeknél sokkal magasztosabb távlati célok még fontosabbak a számára, mint az élete egyébként gyakori, boldogtalan üresjárait, a szerelem és a gyermek hiányát kitöltő hívságok és hedonista pótcselekvések.

A regény egyébiránt a pikareszkregény műfaji jellegzetességeit is magán viseli, a nyughatatlan főszereplő, Zsolnay ugyanis szinte sosincs egyhelyben, rengeteget utazik az Magyarországon és a Monarchián belül, és persze szerte a világban. Visszatérő, központi helyszíne a regény cselekményének persze Pécs, a Zsolnayak emblematisz szülővárosa, ám Miklós Párizstól Velencéig, Béctől Rómáig szinte mindenütt megfordul, főként szakmai-üzleti ügyekben, vállalata és saját személyes kapcsolatainak építése céljából. Célja azonban – és ezt az elbeszélő is igen gyakran hangsúlyozza – sosem csak és kizárólag az üzleti haszon gyarapítása vagy a cég és saját hírnevének öregbítése, hanem egyúttal a társadalmi-gazdasági-politikai fejlődés elősegítése, Magyarország, és persze áttételesebben az egész emberiség valamiféle szolgálata.

A szerző, P. Horváth Tamás egyébként kiválóan ábrázolja az 1873 és 1913 között eltelt negyven év osztrák és magyar társadalmát, a Zsolnay család körül hullámzó társadalmat, az aktuális politikai és gazdasági helyzetet, eseményeket. A kép, melyet a regény fest, nagyon ellentmondásos – Pécs és Magyarország, illetve az egész Osztrák-Magyar Monarchia európai mércével mérve nagyon sok szempontból elmaradottnak hat, a technikai-társadalmi fejlődés ennek ellenére mégis óriási. Pécs a Monarchián és Magyarországon belül pedig ugyancsak egy önálló mikrovilág, mondhatni a Zsolnay család privát kiskirálysága a szó jó értelmében, amely részben a család jótékony munkálkodásának köszönhetően óriási ütemben fejlődik, látszólag bizonyos külső tényezőktől is függetlenül, mintegy a saját erejéből. Zsolnay Miklós és az általa képviselt értékek – bár a különböző vidéki és városi nemes urak és hölgyek, megfontolt és könnyelmű gyárosok, mágánasok, politikusok, egyházi méltóságok, újságírók és a társadalom egyéb felső rétegeihez tartozó emberek világában meglehetősen könnyedén és otthonosan mozog – sok szempontból szemben is állnak az őt körülvevő társadalommal szemben, ahol szinte egyetlen értéként jelennek meg az anyagi javak és a pillanatnyi érdekek érvényesítésének képessége. Sok őt körülvevő szereplővel ellentétben Zsolnay ugyan gyakorlatias és adott esetben kíméletlen üzletember, aki sok mindennél előbbre helyezi saját

vállalata anyagi haszonszerzését, elveiből a legtöbb esetben nem enged, saját befolyását pedig mindig igyekszik jó, kollektív célok érdekében is használni. A világháború előtt álló Osztrák-Magyar Monarchia maradi, szűklátókörű, pusztán anyagi értékeket és rövid távú egyéni érdekeket előtérbe helyező világában egy mondhatni árral szemben úszó, európai távlatokban gondolkodó, elvont eszmék megvalósíthatóságában hívő, gyakorlatias, ugyanakkor a maga módján mégis idealista, nagyformátumú ember képe rajzolódik ki a mindenkor olvasók előtt, aki úgy találja meg a boldogulás útját, hogy a lehető legtisztességesebben igyekszik felhasználni a pénzt és hatalmat, melyet megörökölt. Zsolnay úgy úszik az árral szemben, úgy igyekszik nemes célokat megvalósítani, hogy látszólag az árral együtt úszik, és nem rúgja fel korának társadalmi, politikai és gazdasági szabályait. Nyughatatlanságának egyik oka azonban éppen az, hogy nem képes beletörődni a világ dolgainak megváltoztathatatlanságába, és a maga, az átlagembereknél lényegesen komolyabb, ám országos vagy épp nemzetközi viszonylatban azért mégiscsak szerény eszközeivel fáradhatatlanul azon munkálkodik, hogy a világ lehetőleg jó irányba változzon.

Zsolnay Miklós ellenpontjaként van jelen a regényben – adott esetben majdnem annyira fontos szereplőként jelenik meg – az időről időre feltűnő gátlástalan szélhámos nőcsábász, az okirat-hamisító és sikkasztó banktisztviselő Merényi Rudolf, akinek életét epizódról epizódra párhuzamosan majdnem olyan részletesen végigkíséri a regény, mint a főszereplő Zsolnayét. Ő az, aki gyakorlatilag mindenben az ellentéte az idealista és az emberiség jövőjéért munkálkodó Miklósnak, holott látszólag majdnem minden olyan kvalitással rendelkezik, amelyekkel Zsolnay is. Gyors észjárású, karizmatikus, remek meggyőzőképességgel és diplomáciai készséggel megáldott ember, adottságait azonban csak és kizárólag a saját hasznára fordítja, másokat számtalanszor megkárosítva. Intellektuális kvalitásai és megnyerő modora talán a felszínen, külső szemlélő számára Zsolnay Miklóshoz hasonlatos figurává teszik, cinikussága, önzése és gátlástalan oportunizmusa – olykor egészen komikus, szürreális helyzetekbe keveredik, mellyel a szerző érzésem szerint a mikszaíhi prózaírói hagyományt idézi meg – azonban nem is csupán annyira a főszereplő antagonistájává, hanem inkább egyfajta karikatúrájává silányítja. Célja ugyanis nem az, hogy példának okáért lerombolja azt, amit Zsolnay Miklós az évek alatt létrehozott. Egyetlen távlati célja a gyors meggazdagodás, annyi pénz ellopása a kalandos és gyanús körülmények között a vezetésére bízott pécsi bankszékházból, amennyi csak lehetséges, és csupán a véletlen műve, hogy a meneküléshez éppen a Zsolnay által szervezett országos ipari, mezőgazdasági, tudományos és kulturális kiállítás egyik fő kiállítási tárgyát, a Turul névre hallgató óriási léghajót használja. Amilyen csúf, már-már mulatságos véget ér földi pályafutása, az is csupán

életének kisszerűségét igazolja. Az emberi gyarlóság és kisszerűség, a pillanatnyi örömök és érdekek hajszolásának megtestesítője egy nagyformátumú és nagyszabású ideálokban nem csupán hívő, de megvalósításukon fáradhatatlanul munkálkodó emberrel szemben.

A regény címe, a *Tündérváros* éppen arra az országos, s nem mellesleg nemzetközi viszonylatban is jelentős, 1907-es ipari, mezőgazdasági, tudományos és kulturális kiállítás és vásár Pécsen berendezett impozáns helyszínére utal, mely Zsolnay Miklós vállalkozói életművének egyik csúcspontja volt, és a Zsolnay család és a pécsi polgárok teljes joggal gondolhatták, hogy egy ilyen nagy volumenű esemény következményeként Pécs végre minden tekintetben Európához sorolhatja magát. A regény sugalmazása szerint lényegében a Tündérváros az, amelynek tető alá hozatalán – kezdve a különböző potenciális kiállítók és befektetők felkutatásától, a hazai és nemzetközi gazdasági élet szereplői támogatásának elnyerésén át a magyar kormány anyagi támogatásának kiharcolásáig – a főszereplő egész végig fáradozik, és mikor az valóban megvalósul, és Pécs az európai városok sorába, Magyarország pedig talán, ha csak ideiglenesen is, de az európai országok sorába emelkedik, akkor érezheti, hogy méltóvá vált apja vállalkozói, szabadkőműves és hazafiúi örökségéhez. Egyúttal nem csupán az ő életművét teljesítette ki, de egyúttal a sajátját is létrehozta. A néhány hektáros kiállítási helyszín a maga nagyszabású látványosságaival és utópisztikus modernségével gyakorlatilag város a városban, világ a világban, mely egy szebb, boldogabb és igazságosabb lehetséges jövőt ígér nem csupán Pécsnek, de egész Magyarországnak és az emberiségnek. Ezen a jövőn munkálkodott Zsolnay, és ez az a nyilván soha teljes egészében meg nem valósult jövő, amelyet remekül ellenpontosznak Pintér János és Horváth Ilona regénybe ékelt kézirat töredékei a kommunista diktatúra visszasságairól és a Zsolnay-örökség eltörlésére tett kísérleteiről, melyeket Zsolnay maga már nem érhetett meg...

Minden, amiben Zsolnay Miklós élete során hisz, az egyébiránt végső soron a szabadkőművességgel áll kapcsolatban. A szerző gyakran utal Zsolnay és egyéb szereplők szabadkőműves voltára és gondolkodásmódjára, ugyanakkor megítélésem szerint számos helyen talán túl kevés hangsúlyt kap a szabadkőműves értékrend és gondolkodásmód, és az olvasó számára is csak a regény végére válik világossá, mikor Zsolnay Vilmost, Miklós apját szabadkőműves rituálé keretében temetik újra 1913-ban a fia által építtetett mauzóleumba. Bár az elbeszélés sokféle szabadkőműves rítuselemet és szimbolikát megemlít, bővebben mégsem magyarázza meg őket, és az olvasó tájékozódására és kíváncsiságára bízva, hogy ezeknek utánanézzon. A szabadkőművességről a legfontosabb dolgok persze kiderülnek, példának okáért hogy a XIX és a XX. század fordulóján a szellemi, politikai és gazdasági elit egy jelentős része, mint felvilágosult, toleráns és humanista eszméket valló emberek,

csatlakoztak a rendhez, és legtöbbször valóban a világ és a társadalom jobbá tételén fáradoztak a maguk szintjén. A szabadkőművességnek akkoriban valóban volt politikai és gazdasági befolyása, ám az összeesküvéselmélet-hívők már akkor elterjedt tévhiteivel szemben azonban nem valamiféle, a társadalom többségét hátrányosan érintő új világrend kialakításán és az erőforrások önös érdekekből történő koncentrálásán és egymás között való felosztásán munkálkodtak, hanem, bár az emberi gyarlóságtól szükségszerűen nem teljesen mentesen, de mégiscsak egy jobb, fejlettebb, emberségesebb világot igyekeztek teremteni, a nagy francia forradalom jelszóhármása, a *szabadság*, *egyenlőség* és *testvériség* szentháromsága jegyében. A regényben meglehetősen találó módon szerepelnek olyan valós történelmi személyek, akik egyúttal prominens szabadkőművesek is voltak és adott esetben személyes jó barátságban, de legalábbis ismeretségben álltak mind Zsolnay Miklóssal, mind pedig egymással. Zsolnaynak bizonyítottan rengeteg hazai és nemzetközi szabadkőműves kapcsolata volt, melyekkel olykor élt is, ugyanakkor nem valamiféle szabadkőműves világ-összeesküvés kulcsfigurájaként tett szert vagyonra és befolyásra, és nem is csupán saját önző céljai elérésére használta azt. Személyesen megjelenik például Wekerle Sándor miniszterelnök, Joannovics György nyelvész és országos szabadkőműves nagymester, prominens írók, mint Ady Endre vagy Kosztolányi Dezső (utóbbi láncbeszédként egyik versét szavalja el Zsolnay Vilmos újratemetésén), Justh Gyula képviselőházi elnök vagy Bókay Árpád orvosprofesszor, de még a jelentős politikai gondolkodó és újságíró, az utópista szociáldemokrata Jászi Oszkár is, akinek nagy eszmei nézeteltérései vannak a polgári-liberális elveket valló Wekerlével és a Zsolnay családdal is. A regénynek nagy erénye, hogy részben tényekre, részben pedig az írói fantáziára támaszkodva, de az ismert és prominens történelmi személyeket is emberekként jeleníti meg, utalva rossz döntéseikre és gyarlóságaikra is, egyáltalán nem feltételezve és sugallva azt sem, hogy az alapvetően mégiscsak pozitív értékeket közvetítő szabadkőművességet képviselő emberek egytől-egyig makulátlanok, hibátlanok lennének pusztán azért, mert úgymond *beavatottak*. A regény sugalmazása szerint, és Zsolnay Vilmos ünnepélye újratemetése kapcsán ennek viszonylag részletes leírását olvashatjuk, a szabadkőművesség kategóriájába sokféle ember és sokféle gondolkodásmód beleférhet, hiszen az nem valami dogmatikus eszmerendszer, pusztán egy igen tág szellemi-erkölcsi keret, amelyet a jóra törekvő emberek kedvük szerint kitölthetnek. Nincs írásban rögzítve, milyennek kell lennie az ideális szabadkőművesnek, és Zsolnay Miklós, Ady Endre vagy éppen Jászi Oszkár, akik köztudottan meglehetősen sok mindenben nem értettek egyet példának az igazságos és ideális társadalomról alkotott elképzeléseik terén, ugyanúgy beleférnek e kategóriába, anélkül, hogy egymást kizárnák.

Ellentmondásos helyzet, de annak ellenére, hogy P. Horváth Tamás regénye helyenként csak az említés szintjén foglalkozik akár Zsolnay Miklós szabadkőművességével, akár magával a szabadkőműves mozgalommal, és nagyon sok mindent homályban hagy, nem magyaráz meg részletesen, mégis úgy vélem, a *szabadkőművesség* és a főszereplő szabadkőműves volta a cselekmény egyik fő mozgatórugója. A homályos utalások és félbehagyott magyarázatok ellenére azért van néhány szöveghely, amely röviden és tömören kitér arra, mit is jelent(het) akár Zsolnay számára egyéni szinten, akár általánosságban a szabadkőművesség, mint értékrend és gondolkodásmód. Éppen ezért talán érdemes a regény utolsó oldalairól egy néhány soros szabadkőművesség-értelmezést, mely a történet szerint egyébként ugyancsak Zsolnay Vilmos újratemetésén a valóban élt prominens nyelvészprofesszor, Balassa József szájából hangzik el, szó szerint is idéznünk:

„Jó, hogy csak ezek, és hogy így kerültek ide az egyiptomi halottas könyvből, hiszen a kereszténység és a szabadkőművesség egy és ugyanaz. A Hiram-legenda, a mesterfok tanítása igazából előrevetíti Krisztus áldozatát: a kőművesség valójában Imitatio Christi magasrendű formája. A harmadik fokra emelt szabadkőműves mester ebben az értelmezésben nem feltámad, hanem újjászületik arra a valós életre, amelyik immár szembenéz a halállal. Éppen a szókratészi szembenézés teszi lehetővé, hogy a mester autentikus életet éljen, szeretettel segítse társait és az emberiséget, s így dolgozzon az erkölcs e világi templomának felépítésén.”

A kétségtelenül pécsi lokálpatrióta író, P. Horváth Tamás Zsolnay Miklós életét, áttételesen pedig Pécs részben a Zsolnay család munkájának köszönhető, ugrásszerű ipari és gazdasági fejlődésének, polgárosodásának történelmét feldolgozó regénye megítélésem szerint minden felróható hiányosságával együtt értékes olvasmány, mely kordokumentumok alapján tár elénk egy letűnt történelmi korszakot és mutatja be hitelesen és részrehajlás nélkül egy a korban élt, kivételes kvalitásokkal megáldott ember ellentmondásokkal teli élettörténetét. Egy másik szinten pedig, amennyiben érvényesnek tekintjük ezt a kategóriát, és a művet *afféle szabadkőműves regényként* olvassuk, ha nem is teljesen nyíltan felfedve a szabadkőművesség titkait, de villanásszerűen bemutatja a magyarországi szabadkőművesség történetének egy sikerekben igencsak gazdag és virágzó szakaszát, amikor is e sok tévképzettől és ellentmondástól övezett szervezet kézzelfoghatóan a magyar állam és társadalom fejlődésének elősegítésén, a gazdaság fellendítésén és az életkörülmények javításán munkálkodott, mely munkát persze részben derékba törte, eredményeit pedig

visszavetette az első világháború, a Horthy-rendszer, majd a második világháború és az utána kialakuló kommunista diktatúra. És bár a magyar történelem viharai sok mindent elmosni látszottak Zsolnay Miklós és tágabb értelemben a magyarországi szabadkőművesség konkrét és szellemi örökségéből, miként arra a *Tündérváros* című regény implicit módon, igencsak aktuálisan felhívja a figyelmet, minden azért mégsem lett semmivé, a századforduló magyar kőműveseinek humanista öröksége pedig korántsem tűnt el nyomtalanul.

(PRAE.HU, Budapest, 2014, 220 oldal, 3400 Ft)